

EN POTTEMAGER FRA STENALDEREN

af Klaus Ebbesen

På de jorder, som i dag hører under ejendommen Olstrupgård i Bregninge sogn, ligger ruinerne af en jættestue, d.v.s. en af de store stengrave, som opførtes i den yngre stenalder, som gravsted for de døde.

Den blev opdaget i 1916, da man var i færd med at sprænge sten. Jordhøjen, som oprindelig har dækket jættestuen, var allerede dengang stærkt afgravet og under plov. Ligeledes var der fjernet en del af de meget store sten, som i sin tid udgjorde selve jættestuen. Det var resten af disse sten, som stenhuggeren var ved at sprænge. Da han havde erkendt, at det, han var i færd med at hugge til skærver, var resterne af en oldtidsgrav, indstillede han straks arbejdet. Der gik bud til Nationalmuseet og samme år gennemførte arkæologen C.A. Nordman en videnskabelig undersøgelse på stedet. Senere har dr. Tulinius foretaget en mindre supplerende undersøgelse på stedet, resultatet af hans udgravninger er i dag udstillet på museerne i Kalundborg og Holbæk, mens de oldsager, som fremkom ved C.A. Nordmans undersøgelse, ligger på Nationalmuseet¹.

Jættestuekammeret har haft oval grundplan, 7-8 m lang og 2,4 m bred. Fra vest førte en ca. 5 m lang gang ind til selve gravkammeret. Hele anlægget var dannet af mindst 22 meget store lodretstående sten, og på bunden af det areal, som afgrænsedes af disse, iagttoges enkelte steder resterne af et gulvlag, bestående af flade fliser, hvorpå

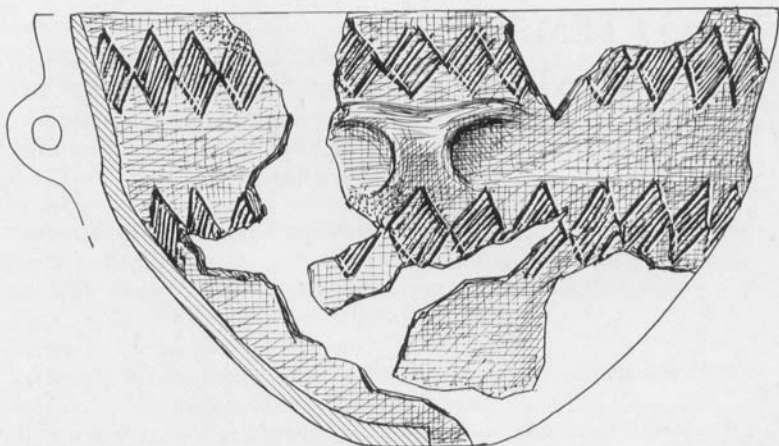

Fig. 1. Lerkar med hank, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

der lå et meget tyndt lag knust flint. Nogle steder var kammergulvet mærket af den ild, som i oldtiden tændtes ved begravelserne for at rense luften i kammeret.

Der var bevaret meget få skeletrester i graven. Til gengæld fandtes et overordentlig stort antal oldsager – de gravgaver som i sin tid er medgivet de døde på deres vej til dødsriget. I fundet indgår over 100 pilespidser, et betydeligt antal ravperler, mange økser og mejsler, enkelte flækker samt fragmenter af næsten 200 lerkar.

Det vil føre for vidt her i detaljer at beskrive hele dette rige gravinventar, som stammer fra gravlæggelser i jættestuen gennem næsten 500 år. Opmærksomheden skal fæstnes ved fire af lerkarrene, fordi de bringer ny viden om samfundsstrukturen i vor oldtid.

De tilhører alle fire tragt bægerkulturen – eller megalitkulturen, som den tidligere kaldtes. De er altså fremstillet af det folk, som førte agerbruget til Danmark, og som var det ledende folkeslag gennem hele den yngre stenalder. De stammer fra tiden ca. 2.000 f.v.t. (MN III).

Det ene lerkar (fig. 1) er en kop med hank i den ene side. Den har tragtformet hals og jævnt rundet bug, en såkaldt tragt kop. Der kendes i alt fra Danmark ca. 30 stykker, og de er alle fundet i Nordvest-

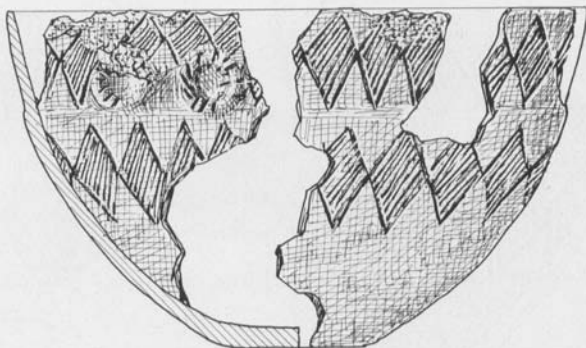

Fig. 2. Tragtskål, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

sjælland. Der er altså tale om en lokalform, netop for vort område. Koppen er ca. 15 cm høj og ca. 24 cm bred over munden. Den har flad bund, som er 4 cm i diameter. På såvel overdelen som underdelen er lerkarret ornamenteret med en vandret række stående rhomber, der er udfyldt med parallelle streger. Al ornamentikken er indridset med en pind i den våde ler og gør et meget flygtigt indtryk.

Det andet lerkar (fig. 2) er en tragtskål. Den adskiller sig i formen kun lidt fra den foregående, men er uden hank. Den er endvidere lidt mindre, kun ca. 11 cm høj og ca. 19 cm bred over munden. Bunden er flad og bunddiametere 5 cm. Lerkarret er på hals og bug ornamenteret på nøjagtig samme måde som den ovenfor beskrevne tragtkop. Blot har dette på halsen tillige en plastisk figur bestående af to runde ringe, med korte indridsede streger. Der er tale om et såkaldt øjenmotiv, som man tidligere forestillede sig var sat på lerkarret for at give det lighed med et menneskeansigt. I dag opfattes det blot som et – omend specielt – plastisk ornament.

Det tredje lerkar er også en skål (fig. 3). Den har næsten rette sider, men ved overgangen fra hals til bug knækker profilen. Dette knæk har givet lerkarrene af denne form navnet vinkelskåle. Denne vinkelskål er næsten ligeså stor som tragtskålen, dog noget anderledes proportioneret. Højden er således 12 cm, mundingsdiametere 22 cm og bunddiametere små 6 cm. Ornamentikken på dette lerkar

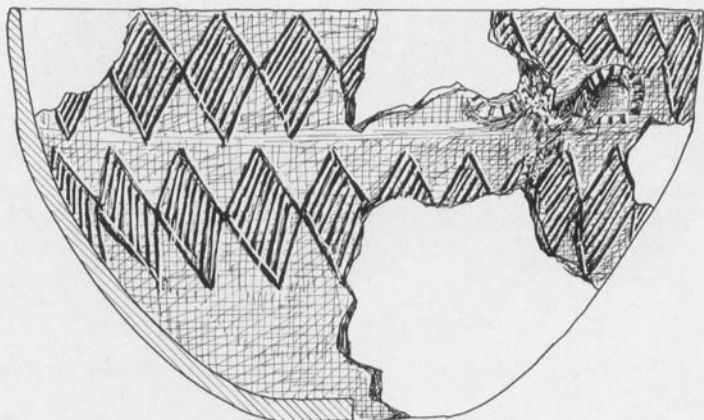

Fig. 3. Skål med rette sider, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

svarer nøjagtigt til den, som findes på tragtskålen. Måske er rhombene dog en anelse højere.

Det fjerde lerkar (fig. 4) er for ødelagt til, at man kan bestemme dets form. Muligvis er der dog tale om et drikkebæger – et såkaldt hængekar, benævnt således, fordi det kunne hænge under loftet eller på en bjælke. Det er under randen ornamenteret med en vandret række rhomber og derunder ses på halsen lodrette rækker af rhomber, alle udfyldt med parallelle streger.

Som det fremgår af beskrivelsen er de fire lerkar af forskellig form. Fra andre fund ved man imidlertid, at de former, som karrene repræsenterer, optræder på samme tid. Også den identiske ornamentik understreger lerkarrenes samtidighed. Men mere end det. Betragter man karrene nært på vil man se, at ornamentikken er udført med samme redskab. Det er således ikke alene mønstrenes form og komposition, men også deres teknik, der er den samme. Så stor er ligheden mellem disse fire oldtidskar, at der næppe kan være tvivl om, at man står overfor lertøj, som er produceret af samme pottemager. Måske hører de endog til samme brænding.

Med dette eksempel er det første gang man herhjemme har kunnet sandsynliggøre, at to eller flere stenalderlerkar er produceret af samme pottemager. Tilsvarende tilfælde har man imidlertid kendt i

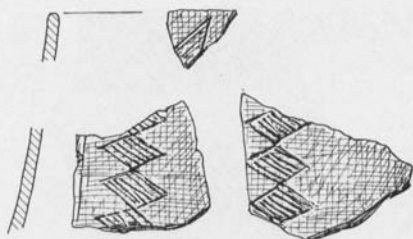

Fig. 4. Skår fra lerkar, Olstrupgård. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørnsnes).

Sverige igennem næsten halvtreds år. Når de ikke tidligere er påvist i Danmark, skyldes det sandsynligvis først og fremmest, at netop keramikken fra jættestuerne aldrig har været ordentligt bearbejdet. Forfatteren til denne artikel kender således en snes andre storstensgrave på de danske øer, som har indeholdt lerkar, der er så nært beslægtet, at de må være produceret af samme pottemager².

I 1920-erne udgravedes ved Lejre Å i Kornerup sogn en boplads fra den yngre stenalder. Den bestod af en række små pletter med flintaffald, knogler, muslingeskaller og keramik. I to af disse pletter fandtes fragmenter af to tragtskåle, som på bugen er ornamenteret med ekstremt lange hængende trekanter vekslende med ligeledes meget lange lodrette vinkelbånd³. Der er ligesom for Olstrupgårdkarrene næppe tvivl om, at det er produkter fra samme hånd. Lerkar af helt tilsvarende form og med nøjagtig den samme ornamentik, som disse to tragtskåle, er endvidere kendt fra en jættestue ved Kyndeløse i Kirke-Hyllinge sogn og en jættestue ved Ejby i Rye sogn. De tre lokaliteter ligger ca. 10 km fra hinanden. Pottemageren har sandsynligvis selv boet på bopladsen ved Lejre Å, og herfra er hans produkter blevet spredt til Kyndeløse og Ejby, hvor de har fulgt de døde i gravene.

Helt så langt ind på livet er det desværre ikke lykkedes at komme Olstrupgårdmesteren. Alligevel knytter der sig en interessant detalje til hans produktion.

På Kalundborg Museum befinder sig i dag et lille hængekar med to modstående ører ved den største bredde (fig. 5). Det er ca. 10 cm højt, 6,5 cm bredt ved munden og har en bunddiameter på 2,4

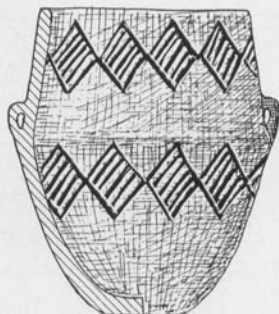

Fig. 5. Hængekar, uden fundoplysninger. Størrelsesforhold 3:5. (Tegnet af Henning Ørsnes).

cm. Det er på hals og bug ornamenteret med nøjagtigt de samme vandrette rækker af stående stregfyldte rhomber, som de, der kendes fra de tre lerkar fra Olstrupgård-jættestuen. Hængekarret er uden museumsnummer og fundoplysninger. Det er derfor umuligt at sige, hvornår og hvor det er fundet. Bragt i selskab med de tre ovenfor beskrevne lerkar fra Olstrupgård kan der imidlertid ikke være tvivl om, hvem der engang i oldtiden for ca. 4.000 år siden har fremstillet det. Det har den samme pottemager, som lavede de fire andre lerkar.

Noter og litteraturhenvisninger:

- ¹ Inventarnumre: NM A 28541, Holbæk Museum 6.668, Kalundborg Museum uden nummer.
- ² Klaus Ebbesen: Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln. Arkæologiske Studier vol. II. Kbhvn. 1975, p. 129 ff.
- ³ C.J. Becher: Stenalderbebyggelsen ved Store Valby i Vestsjælland. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1954, p. 127 ff., fig. 37 a-b og 38 a.